

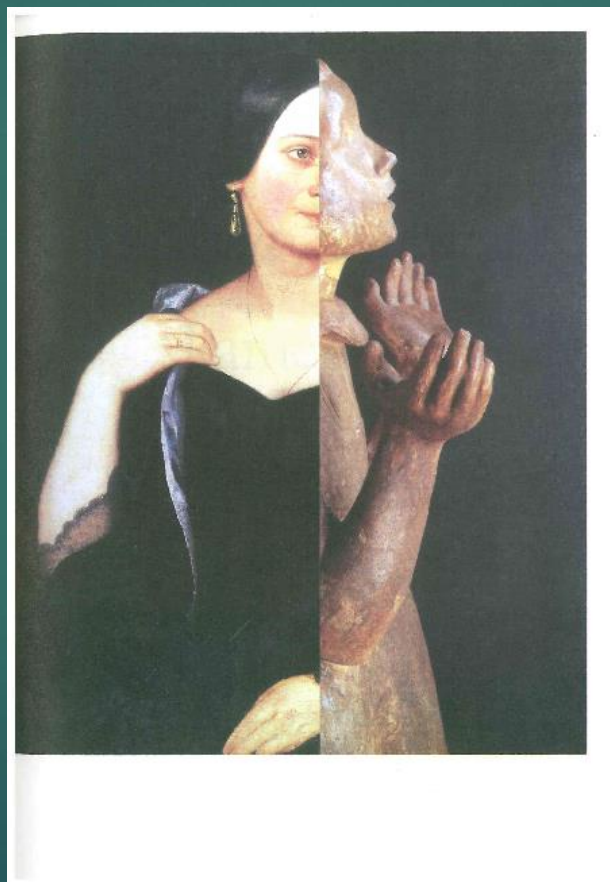

Prózy Boženy Němcové (1820? – 1862) v průsečíku soudobých diskurzivních praktik

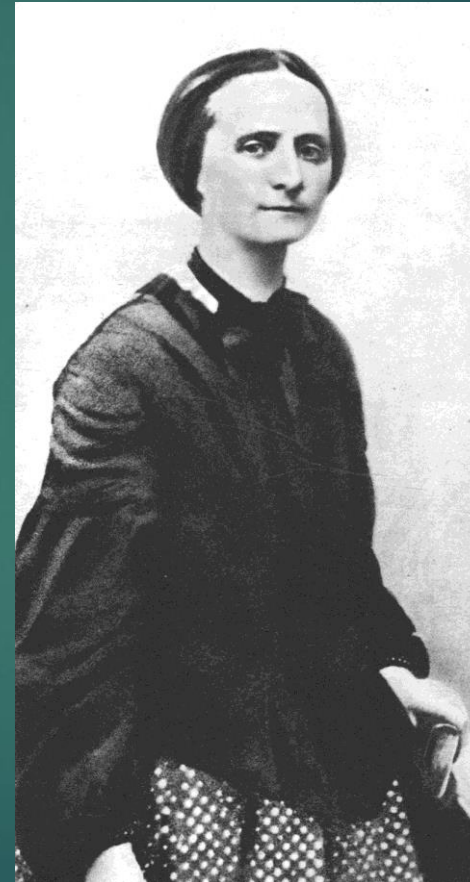
VLASTENECKÝ ROMANTISMUS – BIEDERMEIER – IDEÁLNÍ REALISMUS

Božena Němcová

Život – kult – dílo

Mládí a stáří nejvýznamnější české autorky (život mezi rodinou a spisovatelským řemeslem)

Synkretismus dobových diskurzů

Specifický způsob utváření textu (poetika, motivy, narativní strategie, textová strategie) zahrnuje realizaci na více úrovních:

Postavy (konstelace, konfigurace, hodnotové rámce, státnost - dynamičnost)

Vývoj děje v čase a prostoru

Prostředí ve vztahu k postavě, ději

Vypravěč – vztah k subjektu (kdo mluví, z jaké perspektivy)

Jazyk a styl – mluva postav, řeč vypravěče

Motivy, topoi, symboly – jejich četnost, místo výskytu, funkce.

Žánr a jeho konkrétní textová podoba – napětí vůči jiným realizacím téhož žánru v dané době.

Téma – specifický model člověka, světa a jejich vzájemného vztahu, který se otevírá před čtenářem a vybízí jej k výkladu.

Synkretismus diskurzivních formací

Romantismus

zaměření na subjekt a jeho vnímání světa (subjektivní – rozporuplnost, rozervanost x vlastenecký – vlast, identifikace s kolektivem, s určitou národností, s jazykem etnika)

Biedermeier

harmonizující princip na všech úrovních textu (rodina a její ideální podoba v „malém“ i ve „velkém“ – domácnost a národ; křesťanské hodnoty jako základ identity postavy a fikčního světa)

Realismus (ideální x kritický)

„zobrazování skutečnosti“ x ani nejrealističtější text nemůže pozbýt povahy fikčního světa (mimoliterární a imanentní impulsy – odraz skutečnosti x stvořenost, hra)

Stratifikace literatury – vertikální model

Bádání v předem vymezené dichotomii (vliv marxistické literární vědy po r. 1948):

- mezi uměleckou a populární literaturou
- díla esteticky hodnotná a díla s dominantní zábavnou a výchovnou funkcí (vícekolejnost výzkumu byla v rozporu s představou jednotné socialistické literatury a kultury)

Výjimky:

- bádání v oblasti žánrů lidové slovesnosti – pohádky, kramářské písně;
- výzkum na Slovensku – tzv. nitranská škola (Peter Liba, František Miko, Anton Popovič) – teorie recepce

Situace po roce 1989:

- větší pozornost se věnuje kýči a braku v literatuře a též vertikálnímu členění

triviální – konvenční – esteticky hodnotná produkce (nízká – střední – vysoká rovina)

Dílo Boženy Němcové

Národní báchorky a pověsti (1845-7)

Kontexty domácí pohádkové tvorby

Karel Jaromír Erben – od poloviny 40. let časopisecky; souborně V. Tille 1905

Jakub Malý – Národní báchorky a pověsti (1838)

Matěj Mikšíček – Sbírka pověstí moravských a slezských (1844-5) – osobní vazby (Veronika Vrbíková, provdaná Mikšíčková – členka Klácelova Českomoravského bratrstva)

Beneš Method Kulda – Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského (1853)

Kontexty evropské pohádkové a baladické tvorby:

Francie – Charles Perrault, orientální Pohádky tisíce a jedné noci

Německo – bratři Grimmové, zkoumání mýtu (srov. Novalis – kolektivní básnictví s mýtickými kořeny), Ludwig Tieck – *Die Elfen* (1812) – intertextová vazba vůči pohádce *Jak Jaromil ke štěstí přišel*.

Sedmero krkavců (Princ Bajaja, O Marišce ad.) – hodnotový rámec biedermeieru

„Matka pekla chléb a přislíbila svým sedmi synům, že udělá každému po bochníčku, budou-li tiší. Chlapci umkli na chvíli jako pěny, ale bochníčky za tu chvíli upečeny býti nemohly, a chlapcům trpělivost brzy přešla. Začali matku zase hněvat, neustále za sukně ji tahat a křičet, kdy budou bochníčky hotovy. Dlouho to matka snášela, ale konečně ji trpělivost přešla; hněvivě na ně zkríkla: „I bodejž jste se všickni zkrkavčili!“

Rozklad rodiny – dcera Bohdanka – těžké zkoušky – záchrana bratrů a štěstí pro rodinu.

„Nyní na to všecko zapomeňme, vždyť jsme šťastni,“ odpověděla Bohdanka, líbajíc své krásné dítě.

Manžel její prodal panství a táhl se ženou a svými švagry k jejich rodičům. Jaká to byla radost pro rodiče, když se všechny dávno již za ztracené držané děti vrátily, a s nimi ještě nový syn a vnuk, to vypsát možná není. Co chybělo ještě k jejich blaženosti?

Žánr obrazu ze života ve 40. letech

Žánrové varianty (črta, reportáž) a formy (dopis)

- ▶ B. Němcová: Obrazy z okolí domažlického (Květy, 1845) – v dopisech (rysy črty)
- ▶ Karel Havlíček Borovský: Obrazy z Rus (1843–1846) – reportáž, črta
- ▶ Kritické přehodnocení náhledů na Rusko (Havlíček) a život na venkově a maloměstě (Němcová)
 - ▶ satirické skladby (Havlíček: Křest sv. Vladimíra, Král Lávra, Tyrolské elegie)
 - ▶ Němcová: Obrázek venkovský (Česká včela, 1847)

Konkrétní realizace v textech 30. let Obraz ze života v dotyku s romantismem

K. H. Mácha: Marinka (1834)

K. H. Mácha: Marinka (1834)

Antonín Pucherna (1776–1852) Zahrada Kanálka u Prahy (1810–1820)

A. Gustav: Wimmerovy sady (z knihy *Album von Prag*, 1815, kolorovaný lept)

Soběslav Hypolit Pinkas: Děti, hrající si na Kampě

(olej na plátně 1854, NG Praha)

Quido Mánes (1828–1880)

Zlatník (1860)

Božena Němcová – představitelka romantismu, biedermeieru či realismu?

Otázka literárněhistorické a literárněkritické recepce:

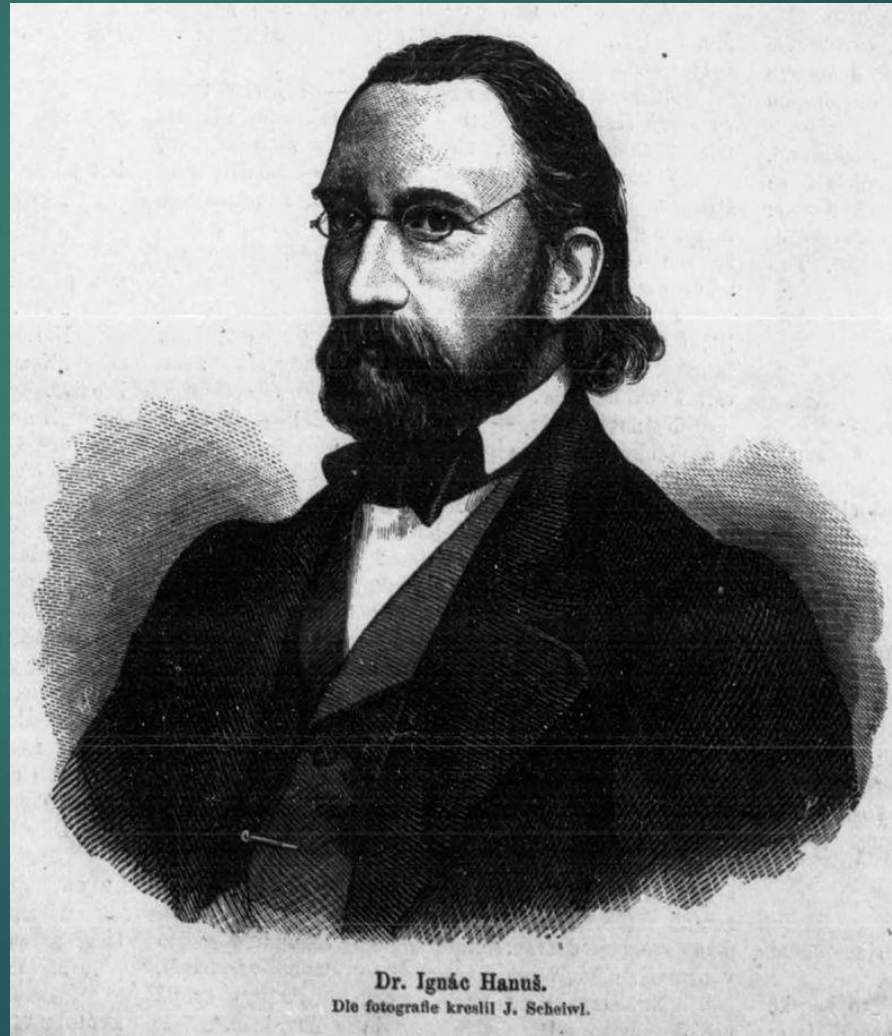
- zpětně utvářené názory na Němcovou v literárněhistorických syntézách
- contra literární provoz ve 40. a 50. letech a jeho reflektování v dobové literární kritice, korespondenci, pamětech

Publikační příležitosti – mezi časopiseckým uveřejněním a vydáním knižním

- otázka k vertikální stratifikace (náplň časopisu – náplň ediční řady, nakladatelského programu)
- konstituování estetického programu určité podoby diskurzu – např. spory o realismus v literatuře, umění – směřování k idealizaci zobrazeného – základ ideálního realismu
- debaty v německojazyčných literárněkritických časopisech – Die Grenzboten (Lipsko), Kritische Blätter für Literatur und Kunst (Praha, redaktor Ignác Jan Hanuš – podporovatel a přítel Boženy Němcové)

Ignaz Jan Hanuš (1812–1869)

Profesor filosofie v Olomouci

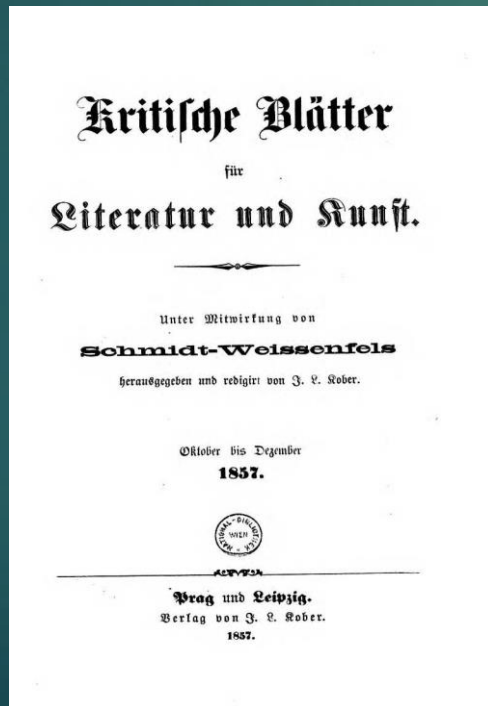

Dr. Ignác Hanuš.
Dle fotografie kreslil J. Schejvl.

Kritische Blätter für Literatur und Kunst

zwei Redakteure (1857, 1858)

Eduard Schmidt-Weissenfels
(1833 – 1893)

Ignaz Jan Hanuš
(1812–1869)

Obrazy ze života v tvorbě B. Němcové

1847 Obrázek vesnický (časopis Česká včela)

1853 Baruška – mezi venkovem a velkým městem (kalendář Koleda)

1855 – Babička (nakladatel Jaroslav Pospíšil)

1856 Pohorská vesnice (nakl. Kateřina Jeřábková, Bibliotéka původních románů historických i novověkých)

1855 – Karla (almanach Perly české)

1855 – Pomněnka šlechtné duše (kalendář Poutník z Prahy)

1855 – O dvanácti měsíčkách (almanach Lada Niola)

1857 – Chudí lidé (Poutník z Prahy)

1856 – V zámku a podzámčí (kalendář Koleda)

1858 – Dobrý člověk (Posel z Prahy)

1858 – Chýže pod horami (almanach Máj)

1860 – Pan učitel (kalendář Sborník učitelský)

Oznámení v Lumíru (1855)

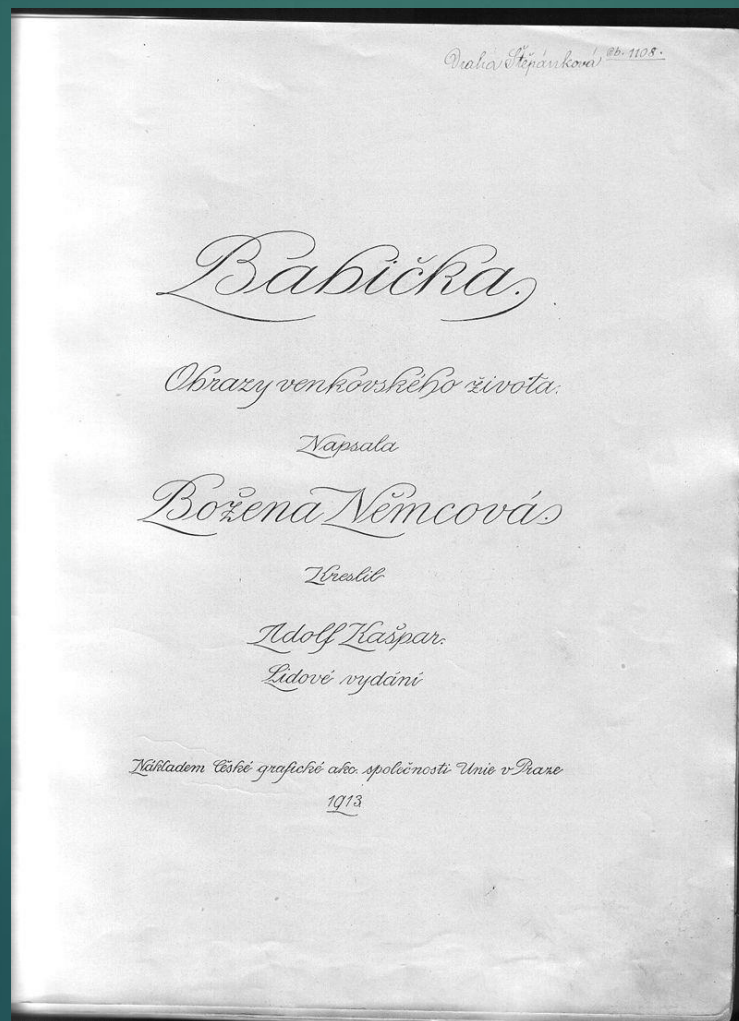
Ilustrace Petra Dillingera k „Babičce“ —
Ratibořický zámek

— Chvalně známá naše spisovatelka paní Božena Němcová dokončila právě a panu Jaroslavu Pospíšilovi do tisku odevzdala větší novellistickou práci pod titulem „Babička“, obrazy to z venkova, zjevující se nejvíce v oboru, v jehož líčení paní Němcová uznávanu jest mistryní.

Oznámení v časopise „Lumír“ z r. 1855.

Babička

Obrazy venkovského života (1855)

Hodnoty biedermeieru v Babičce

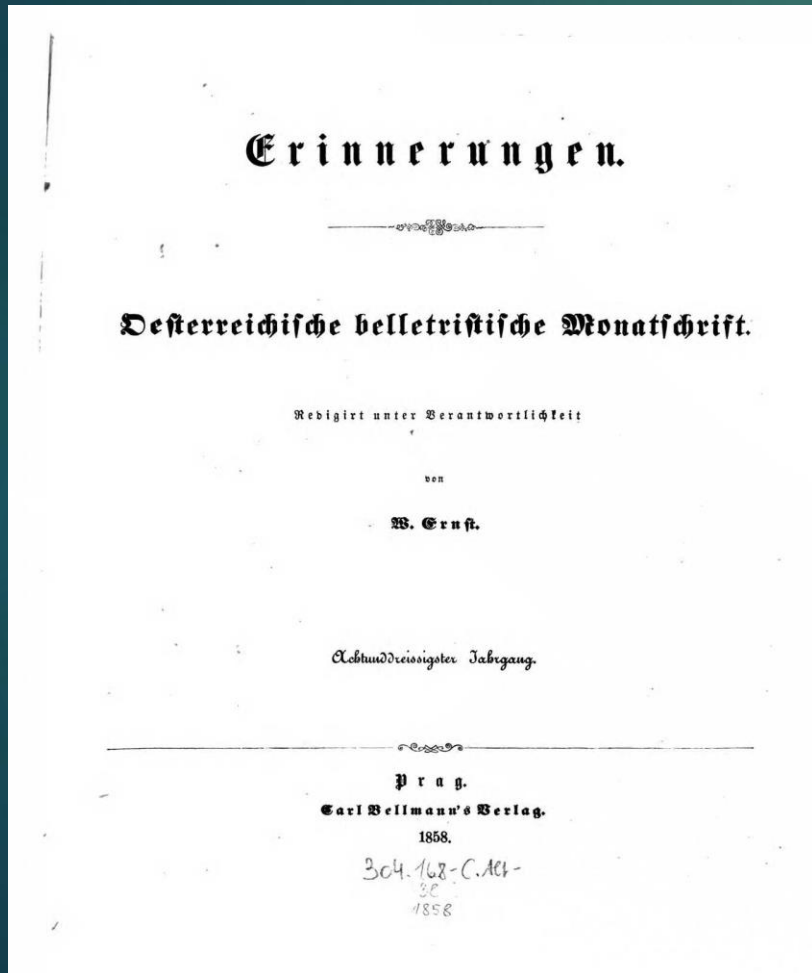
Ilustrace Adolfa Kašpara k Babičce

Erinnerungen

Illustrierte Blätter für Ernst und Humor

(1856–1864)

Časopis Erinnerungen (1822–1856)

23

Erinnerungen
an
merkwürdige Gegenstände und Begebenheiten,
verbunden mit
Novellen, Humoresken, Sagen
und
einem zeitgemäßen Feuilleton
nebst beigefügten
Portraits, Tableaux, Stein- und Holzstichen, Musikalien
und
Mode-Bildern.

Eigenhümer:
C. F. Wellmann.

Berantwortlicher Redakteur:
Wendelin Hugo Landt.

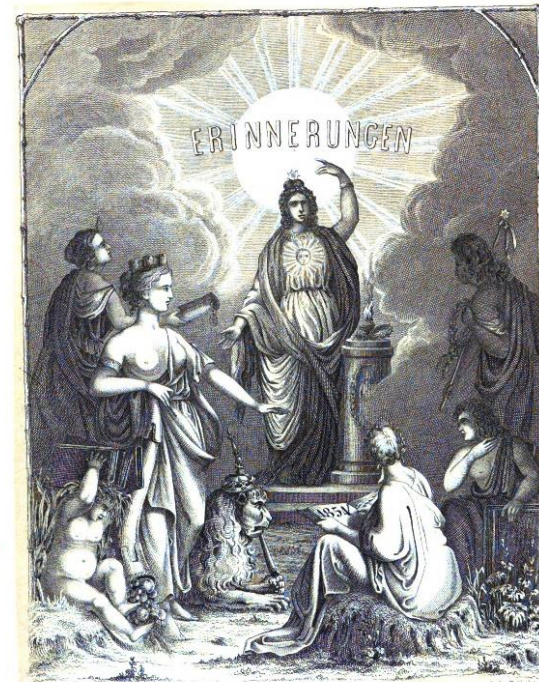
Vierunddreißigster Jahrgang.

Druck und Verlag von C. W. Medau und Comp. in Prag.

1856

224755-C. All-

34

Ida von Düringsfeld (1815–1876)

ursprüngliche Übersetzerin von Großmutter

„Němcová besaß in hohem Grade die Gabe der frischen, natürlichen Unmittelbarkeit, des poetischen Zartsinnes [...]. Am höchsten steht sie in ihren Märchen und ihrer Großmutter.“

Magazin für die Literatur des Auslandes (Bd. 61/1862, S. 175)

Album der Erinnerungen (1855)

25

Album der Erinnerungen.

Herausgegeben

von
W. H. Landt.

Mit Beiträgen von

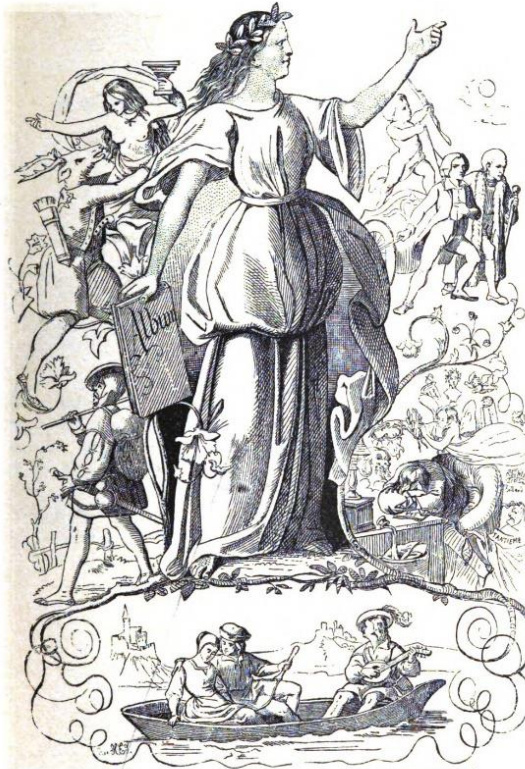
Josef Bayer, J. B. Grohmann, Moriz Hartmann, Uffo Horn,
Siegfried Kapper, J. G. Kolár, D. Kub, W. H. Landt, Ferd.
Laufer, Jos. Aug. Lederer, Heinrich Ritter von Levitschnigg,
A. F. Liebelt, Alfred Meißner, D. Wendl, Jos. Weßner, Wil-
helm von Weyerich, Otto Wrechtler, Chr. Rebe, Moriz Reich,
Joh. Gab. Seidl, Dr. Joh. Nep. Vogl, Klemens Ritter von
Weybrother, Dr. Wilhelm Wolfner, Johann Wurth.

Erster Jahrgang.

PRAG.

Druck und Verlag von C. W. Medau's Buchdruckerei.

1855.

WENZEL RAINER.

Pretext Pana učitele (A. F. Liebelt – František Mošner)

26

Philosophie für die Ewigkeit.

Skizze aus dem Leben eines Dorfschulmeisters, von A. F. Liebelt.

Ich erinnere mich immer mit vielem Vergnügen an meinen ersten Lehrer, einen Dorfschulmeister, deshalb, weil er uns Kinder äußerst wenig lernen ließ, während er viel lehrte, und, wo nicht Alle, doch die Meisten von uns viel lernten. Es war ein sonderbarer Mann, dieser Dorfschulmeister, und seine Lehrmethode war eben so sonderbar: Seinen eigentlichen Beruf schien er nur als Nebensache zu behandeln, und was Andere seines Standes als Nebensache, oder überhaupt gar nicht behandeln; gerade dies trieb er am vorzüglichsten, gerade diesem widmete er die meisten Stunden. In einem alten Schuppen, neben dem Schulhause, stand in einem Winkel eine Drechselbank; in einem andern lagen einige kleine Kerze, detto Sägen, detto Bohrer, detto Messer, und was weiß ich welche ähnliche Dettos noch mehr; und hieher ging es mit immer neuem Vergnügen, sobald es Vormittags zehn Uhr und Nachmittags vier Uhr geschlagen hatte. Jeder wußte schon seinen Platz, und Jeder

Philosophie für die
Ewigkeit. Skizze aus
dem Leben eines
Dorfschulmeisters,
von A. F. Liebelt

(Album der
Erinnerungen, 1855)

František Mošner:

Pěstounka čili
vychování dítek
mimo školu (1851)

M. P. FRANTIŠEK MOŠNER.

Mošnerova Pěstounka a Babička

Pedagogický spis na podporu lékaře Fr. Mošnera na podporu vzniku jeslí a školek – didaktický zřetel – podřízení stylu vyprávění tomuto účelu.

Podobnost:

na úrovni kompozice (Pomněnky z mého pacholectví, Jeden den s pěstounkou, Jeden rok s pěstounkou)

Na úrovni pásma postav, děje a motivů:

Postava pěstounky – vdova – zemře jí dítě – ostatní děti jí nahrazují rodinu; je mladší, finančně zajištěná, kooperuje s učitelem; vychovává děti k čistotě a bohabojnosti (podobně i Babička – v souhře s přírodou).

V Pěstounce větší důraz na křesťanské hodnoty spolupráce s knězem, učitelem (podobně v Němcové próze Pan učitel).

Beletristický text – fikční povaha.

Postava babičky – vdova – vypraví se za rodinou, vnoučaty a zde působí.

Babiččina schopnost „manipulovat“, a tím harmonizovat – zejména vztahy, osobní vazby, propojovat komunikací různých vrstev.

Uspořádání prostoru – Na Starém Bělidle – na vyvýšeném místě zámek – provázanost světů: pohanské a křesťanské zvyklosti;

Rozdíly národností a povah:

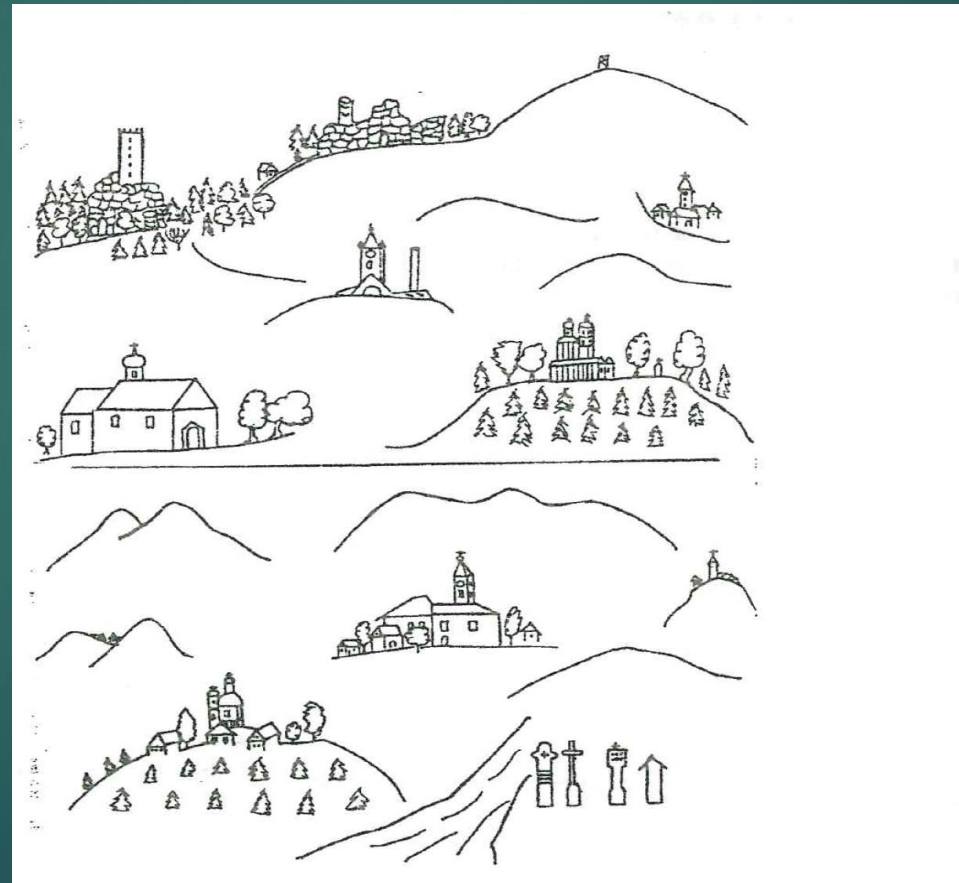
Talián – Kristla – Míla – italský malíř – Hortensie; tatínek Němec – matka Češka (zpanštilé způsoby);

Viktorka – „černý myslivec“;

babička jako Madla – voják Jiří.

Cesty Boženy Němcové

Biografický místopis contra topika literárních krajin
dané doby

Romantismus, biedermeier a ideální realismus v Babičce

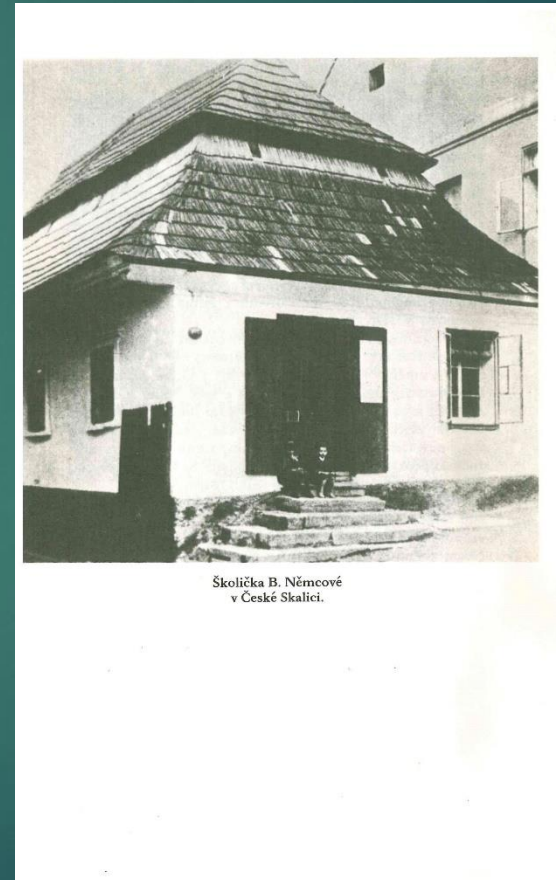
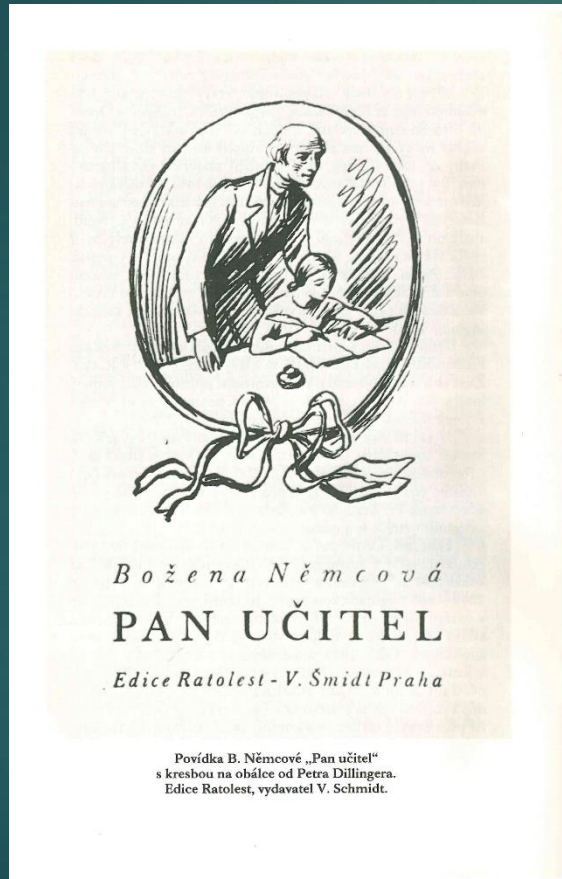
Láska k vlasti – český jazyk, česká země, úcta k tradici, úcta k panovníkovi

Láska k bližnímu, člověku i zvířeti – ideální realismus v dotyku s biedermeierem (náznak problému, sociálního – harmonické, idealistické řešení)

Přijetí jinakosti – příběh Viktorky – subjektivní romantismus (rozervanost, nenaplněnost lásky k milému – smrt)

Němcová's Pan učitel – autobiografická skica?

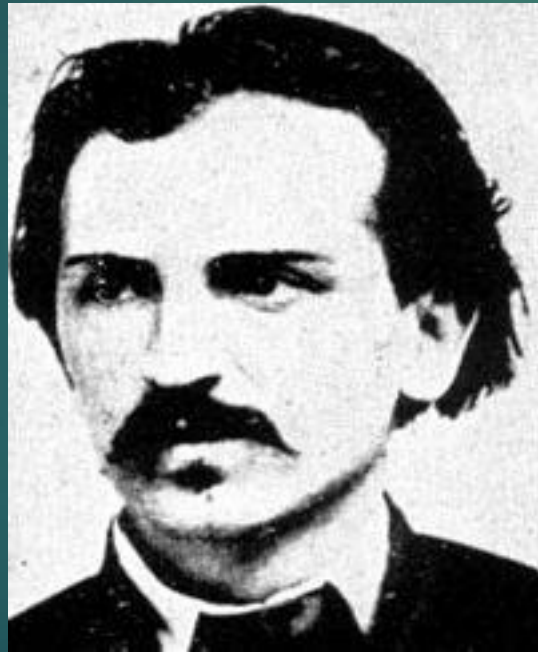
30

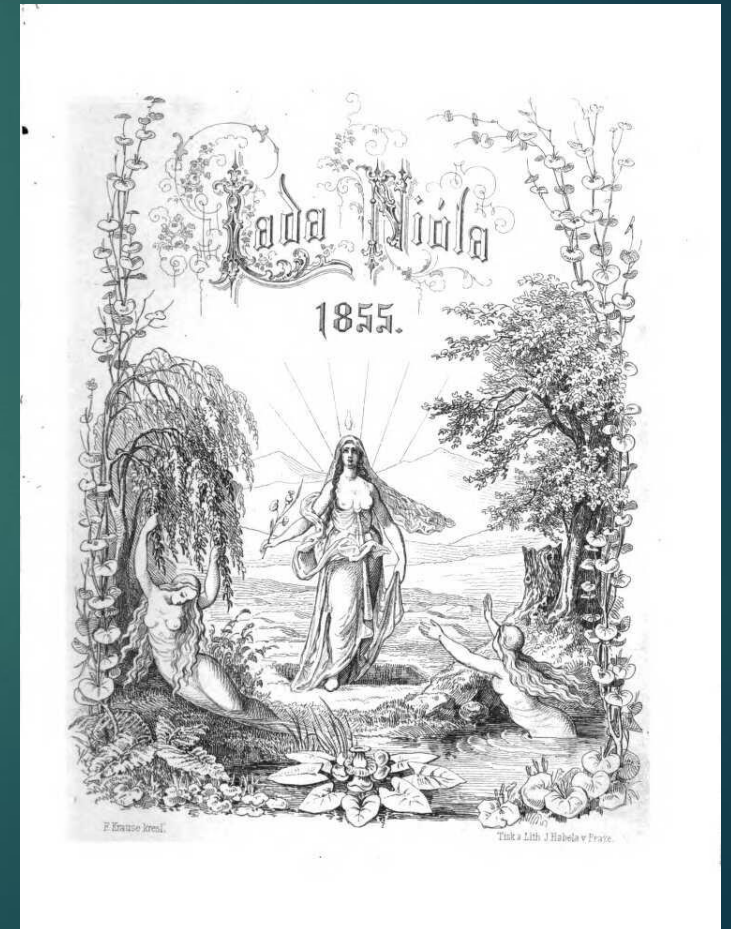
Božena Němcová a mladší generace

Almanach Lada Niola (1855)

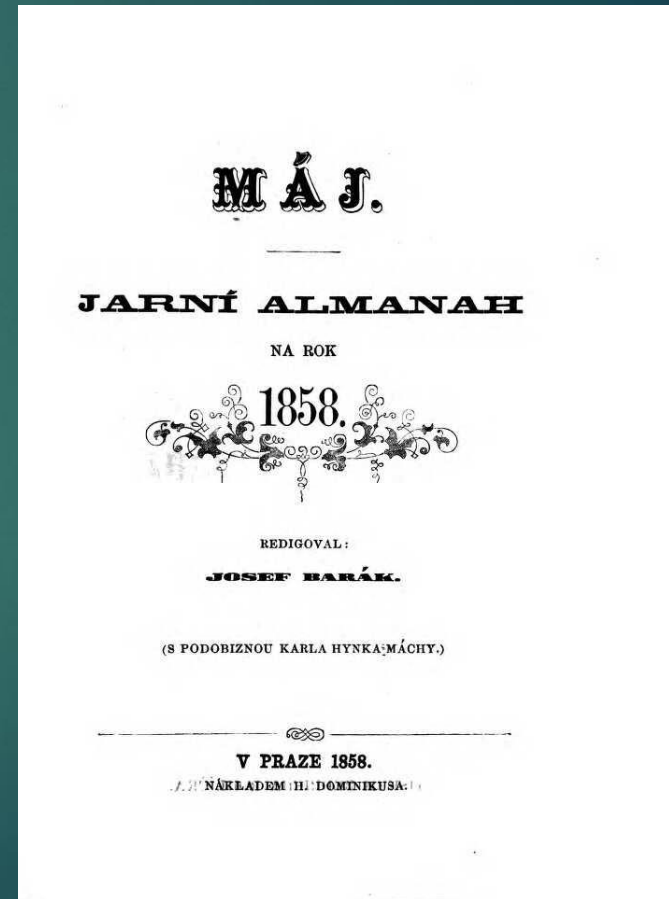
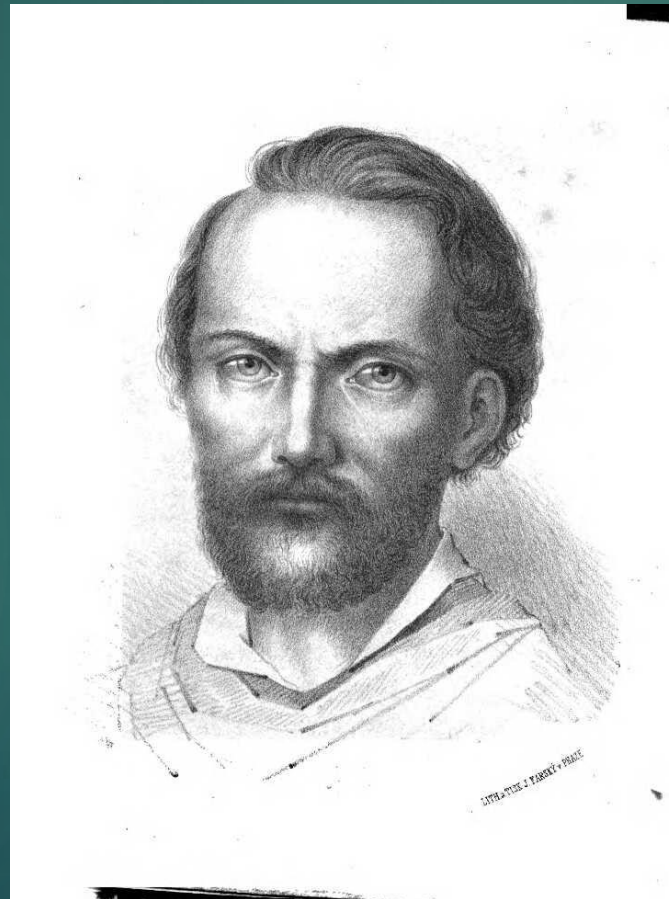
Josef Václav Frič
(1829–1890)

Lada Nióla

Almanach Máj (1858)

Pierre Bourdieu a jeho literární sociologie

pole jako síť možností

Petr A. Bílek: „Koncept pole umožňuje domýšlet představu vlivového souboje diskurzů v rámci dobového kulturního i společenského prostoru chápaného jako dynamická a mnohvrstevnatá mapa (či lépe: spektrum průsvitných map pokládaných na sebe), v níž se utváří a zakotvuje dobová řeč“ (BÍLEK 2008: 205).

Dalibor Tureček mluví v návaznosti na úvahy Miroslava Petříčka o „paměti“ tzv. „morfogenetického pole“ (TUREČEK 2018: 38) a pracuje s těmito termíny v rámci synopticko-pulzačního přístupu k dějinám kultury a literatury.

Pro dílčí text to znamená, že se odkazuje k jiným textům přítomným v daném poli, k jejich narativní rétorice, poetice a estetice, a to nikoli lineárně od jednoho textu k druhému, nýbrž spíše formou „vzájemného přesíťování“ (ZAJAC 2006b: 19), přelívání mezi centrem a periferií, jež se děje dynamicky uvnitř systému. Samotný bourdieuovský koncept pole má podle Bílka schopnost „ve své metaforické podobě [...] uzávorkovat prvek linearity: pole je zároveň trváním i permanentní proměnou, a to v rámci diverzifikovaného a rozprostraněného vertikálního i horizontálního prostoru“ (BÍLEK 2008: 205).